

Manželské majetkové právo

Úvahy de lege ferenda

Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ

Obsahem příspěvku je zamyšlení nad dvěma dílčími problémy vývoje právního řádu podmíněnými společenskými a ekonomickými změnami. Jedná se jednak o problematiku právních systémů majetkových vztahů mezi manžely, jednak o otázku zařazení právní regulace těchto vztahů v rámci jednotného právního řádu.

A.

Požadavek zásadně stejné životní úrovně manželů vyplývající z pojetí manželství jako specifického všestranného životního společenství muže a ženy je právem reflektován zejména vytvořením zvláštní úpravy jejich majetkových vztahů. Podle toho, jak určíme míru nutného omezení individuálních zájmů manželů ve prospěch jejich zájmu společného, lze vymezit v souladu s odbornou literaturou¹ následující hlavní systémy právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely:

A. Systém odděleného majetku manželů, ve kterém každý z manželů zůstává výlučným vlastníkem majetku, který získal před nebo během manželství, tj. není omezen právem druhého manžela při realizaci subjektivního vlastnického práva. Společný zájem manželů se uplatní v rámci vyživovací povinnosti, úpravě dědického práva atd.

B. Systém majetkových společenství, který stručně diferencujeme:

— podle majetku; jehož se majetkové společenství týká:

a) Úplné majetkové společenství zahrnující veškerý majetek obou manželů získaný jak před, tak během trvání manželství, a vznikající zpravidla na základě smlouvy.

b) Společenství veškerého majetku získaného během manželství (tj. společenství nabytého majetku),

¹V podrobnostech Čížková, V.: Socialistické majetkové právo manželské, Univerzita Karlova, Acta Universitatis Carolinae, Praha 1971, IURIDICA XIII/1970, str. 37–38, srov. Hrušáková, M.: Základy teorie rodinného práva, SPN, Praha 1986, str. 84–85, k tomu dále blíže Planková, O.: Společné majetkové práva manželů, Obzor, Bratislava 1968, str. 13n.

- c) Společenství určité části majetku získaného kterýmkoli manželem za trvání manželství s možností modifikací,
- podle právního postavení manželů:
 - d) Majetkové společenství pro případ zániku manželství,
 - e) Majetkové společenství realizující se za trvání manželství,
 - f) Majetkové společenství realizující se v podobě spoluvlastnictví věcí nabytých každým z manželů během manželství, a společenství ostatních majetkových práv a závazků²,
- podle vztahu manželů ke třetím osobám:
 - g) Majetkové společenství s právními účinky jen mezi manžely,
 - h) Majetkové společenství projevující se solidární oprávněností manželů,
 - ch) Majetkové společenství navenek se projevující jako věcné ručitelství,
- podle míry respektování vůle manželů:
 - i) Legální systém majetkového společenství (subsidiárně nebo kogentně upraven),
 - j) Smluvní systém majetkového společenství.

Současná právní úprava majetkových vztahů mezi manžely obsažená v občanském zákoníku byla mnohokrát, nikoli pouze na stránkách odborné literatury, charakterizována a kritizována jako nepřehledná, historicky překonaná, roztržitěná v mnoho institutech, které netvoří jednotný právní systém nebo právní soustavu majetkových vztahů manželů. O institutu bezpodílového spoluvlastnictví manželů (regulovaném §§ 143 – 151 občanského zákoníku, tj. z.č. 40/1964 Sb. v platném znění) nelze mluvit jako o právním systému majetkových vztahů mezi manžely ve smyslu souhrnu právních předpisů upravujících nabývání a práva a povinnosti manželů ke společnému majetku, a současně nelze hovořit o společném majetku nebo jmění manželů jako o předmětu bezpodílového spoluvlastnictví manželů, protože pojmem jmění se většinou rozumí souhrn všech právních poměrů náležejících určité osobě, které lze ocenit v penězích³. Ke kritice institutu bezpodílového spoluvlastnictví manželů lze v souladu s odbornou literaturou⁴ doplnit dále skutečnost, že tento institut ponechával vně speciálního právního režimu majetkových vztahů mezi manžely především pohledávky a dluhy, dále pak právní postavení pozůstalého manžela, který není neopomenutelným dědicem, a dále problematiku vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely. K výše

²Společný majetek může být vymezen podle různých hledisek např. doby nabytí majetku, podle druhu věcí, podle způsobu nabytí majetku, podle účelu věcí, podle právního titulu atd.

K tomu blíže Wagner, A.: K některým východiskům srovnání majetkových režimů manželských v různých právních řádech, Právník, 12/1973, str. 1120–1121.

³Čížková, V.: op.cit., str. 47.

⁴Čížková, V.: op.cit., str. 112.

úvodu lze uvést, že především otázka manželského závazkového práva, nároků, je zvláště aktuální, zejména v souvislosti s novými možnostmi manželů.

Úvahám de lege ferenda byla na stránkách vědecké i vědecko-populární literatury věnována velká pozornost.

Především byl uveřejněn názor, že nová právní úprava manželského majetkového práva by měla odrážet prohlubování principu **privátní autonomie** a ponechat manželům možnost uspořádání majetkových vztahů výlučně podle jejich vůle včetně možnosti i úplného vyloučení jakéhokoli majetkového společenství⁵.

Dále byl publikován názor⁶ vyslovující se pro vytvoření systému majetkových vztahů mezi manžely, který by připouštěl určitou, nikoli však absolutní míru smluvní volnosti a přitom zajišťoval právní jistotu a ochranu ekonomicky slabšímu partnerovi v souladu s chápáním postavení rodiny ve společnosti.

V návaznosti na výše uvedené lze konstatovat, že v rámci legislativních prací by bylo vhodné uvažovat o tzv. **legálním systému majetkového společenství manželů**, který by se uplatnil **subsidiárně**, tedy, pokud by manželé, případně osoby hodlající uzavřít manželství, při splnění zákonem stanovených podmínek a zákonem stanovenou formou neuzavřeli smlouvu upravující jejich majetkové otázky, včetně práv a povinností inter partes i extra partes, v souladu se svými představami a potřebami. Ochrana zájmů třetích osob by nepochybně měla být posílena určitou formou registrace manželských majetkových smluv ve veřejných knihách, v tzv. rejstřících⁷. Pokud by manželé, případně nupturienti majetkovou smlouvu neuzavřeli, případně byla neplatná, uplatnil by se ohledně majetku nabytého za trvání manželství tzv. **legální systém manželského majetkového práva – společenství majetku nabytého** – a z uvedeného společenství by byli manželé oprávněni a zavázáni **solidárně**. Pro případ sporů by byla zakotvena právní nevyvratitelná domněnka nabytí majetku ve prospěch společenství.

Pro zcela novou koncepci manželského majetkového práva hovoří řada skutečností. Především se jedná o problematiku podnikání jednoho z manželů, případně obou. Dále je nutné zabývat se faktem, že dochází k **diferenciaci příjmů** občanů, k růstu majetku v souvislosti s dary, restitucemi, podnikáním, a současně také k zadluženosti občanů v důsledku úvěrů, leasingových smluv atd. Dalším problémem se jeví **zaměstnanost, resp. nezaměstnanost**.

Pro manželé, pokud se nechtějí podrobovat současnou právní úpravou regulovanému režimu bezpodílového spoluvlastnictví manželů, přichází v úvahu pouze možnost smluvně modifikovat zákonem stanovený rozsah bezpodílového spoluvlastnictví manželů a vyvolat „problémy“ zákonodárcem nepředvídané⁸, nebo se obrátit na

⁵Švestka, J.: Úvaha nad novelou občanského zákoníku, Právo a zákonnost, 3/1992, str. 150).

⁶Hrušáková, M., Fiala, J.: Několik úvah nad institutem majetkových vztahů mezi manžely, Právník 2/1991, str.137, 138.

⁷Je navrhována konstrukce, podle níž by smlouva měla být platně uzavřena podpisem notářského zápisu, k jehož účinnosti by byl potřebný zápis v rejstříku veřejně přístupném.

soud s návrhem na zrušení komplexu jejich bezpodílového spoluvlastnictví, což se pro mnohé může jevit jako zásadně nepřijatelné. Důvodem může být nejen snaha předejít sporu, dále také skutečnost, že konkrétní manželské páry mohou mít zájem na tom, aby se ohledně majetku nabytého za trvání manželství uplatnil různý režim.

Za nejdůležitější principy koncepce nové právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely jsou považovány⁹ v jejich optimálním vyvážením následující:

- princip autonomie vůle subjektů,
- princip rovnosti subjektů,
- princip právní jistoty, resp. ochrany práv třetích osob.

Z cílů, jež sledují právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely v ekonomicky a kulturně vyspělých společnostech lze v souladu s literaturou¹⁰ vymezit a zvážit pro novou právní úpravu manželského majetkového práva zvláště následující:

- snaha nalézt optimální vyjádření rovnosti muže a ženy, zejména aby rovnost obou nemohla vést k využití práv jednoho na úkor druhého, vyvážit zájem na zabezpečení nejširší míry individuální svobody se zájmem na zabezpečení prosperity manželského společenství,
- snaha zabezpečit jednoho manžela před jednostranným ekonomickým využitím manželem druhým, aniž by se přitom formulace těchto zábran na druhé straně sama mohla stát prostředkem využití na úkor druhého manžela,
- zabezpečení práv třetích osob.

Manželské společenství je také odrazem individuálních snah, individuálních představ a individuálního souladu dvou jedinců. Právní úprava manželského majetkového práva by měla uvedeně harmonizovat v souladu s hledisky obecného zájmu na hospodářském zabezpečení manželství. Lidskou společnost nelze považovat za jednolitý názorový celek ani v otázkách uspořádání majetkových poměrů mezi manžely. Subjektivní představy muže a ženy vycházející z jejich rodinného, společenského nebo pracovního zázemí, hrají důležitou, nezanedbatelnou roli.

Při koncipování nové právní úpravy je nutné vycházet z komplexního posouzení současného právního stavu s přihlédnutím k tendencím společenského vývoje. Nelze však přehlédnout problematiku tzv. **přechodného období**. Nová právní úprava manželského majetkového práva by měla respektovat skutečnost, že v převážné většině manželství se uplatňuje institut bezpodílové spoluvlastnictví manželů v jeho zákonné podobě bez smluvních modifikací (podle ustanovení § 143a občanského zákoníku).

Závěrem lze v souladu s řadou publikovaných názorů¹¹ konstatovat, že změny v právním řádu nelze provést příliš rychle, nekonceptně, zejména vzhledem k potřebě jisté stability právního řádu, ačkoli výše bylo nepochybně uvedeno několik závažných důvodů změnu právní úpravy manželského majetkového práva odůvodňujících.

manželů jako základu manželského práva majetkového, Časopis pro právní vědu a praxi, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, III/1994.

⁹Hrušáková, M., Fiala, J.: *op.cit.*, str. 137,

¹⁰Srov. Wagner, A.: *op.cit.*, str.1119.

¹¹Srov. např. Čížková, V.: *op.cit.*, str. 111.

Legislativní práce by měly být vedeny snahou najít optimální řešení majetkových vztahů mezi manžely v rámci koncepčního přístupu k legislativě vycházejícího z teorie efektivnosti práva, resp. právních norem.

B.

Otázky předmětu rodinného i občanského práva byly středem pozornosti mnoha odborných teoretických prací. Pro účely této práce lze konstatovat, že těžištěm předmětu občanského práva jsou zejména majetkové vztahy a těžištěm předmětu rodinného práva zejména vztahy osobní. Majetkové vztahy v rodině a manželství jsou však stejně tak důležité a významné jako vztahy osobně právní a svou existencí jsou podstatně vázány na vztahy osobně právní¹². Od konce 50.let bylo však rodinné právo považováno za samostatné odvětví systému socialistického práva a protože majetkové vztahy v rodině a manželství byly velmi podceňovány, těžiště úpravy těchto vztahů bylo zařazeno do občanského zákoníku.

Při úvahách de lege ferenda je nutné se v prvé řadě zamyslet nad teorií tzv. **právního dualismu**, jehož podstatou je idea existence dvou velkých relativně samostatných oblastí v rámci systému práva, tj. sféry **práva veřejného**, charakterizovaného ideou moci, nadřízenosti a podřízenosti, a sféry **práva soukromého**, charakterizovaného ideou svobody a rovnosti subjektů. Občanské právo se po tzv. velké novele (z.č.509/91 Sb., účinné od 1.1.1992) vrací ke svému původnímu pojetí, jehož podstatou bylo, že v podmínkách evropské právní kultury občanské právo zaujímal postavení základního odvětví soukromého práva, z něhož se postupně vyčlenila ostatní relativně samostatná odvětví soukromého práva, a které si však i nadále zachovalo postavení obecného základu soukromého práva. Vztah občanského práva a ostatních odvětví soukromého práva je vztahem speciality a subsidiarity, a lze říci, že v určitých ohledech má občanské právo postavení základu celého právního řádu. Existence zmíněných vazeb byla v literatuře¹³ vysvětlena tím, že občanské právo je jakousi základní chartou postavení jedince v jeho denně uplatňovaném soukromoprávním styku, tj. *lex generalis*.

V odborné teoretické literatuře¹⁴ je navazováno na koncepci tzv. **právního dualismu** a občanskému právu je postupně navracováno jeho původní postavení. Tato skutečnost nezůstává bez vlivu na rodinné právo, které je s občanským právem geneticky spjato a ze všech ostatních odvětví má k němu nejbližší. Rodinné právo lze tedy charakterizovat¹⁵ jako relativně samostatný subsystém práva občanského v širším smyslu. Zařazení rodinného práva do občanského práva, respektive do

¹²Hrušáková, M.: Rodinné právo, Masarykova Univerzita, Fakulta právnická, Brno, Doplňek, str. 5.

¹³Fiala, J., Švestka, J.: Úvaha nad teoretickým systémem československého občanského práva, Právník 12/1969, 2/1970.

¹⁴Kanda, M.: K problematice nového občanského zákoníku, Právník, 6/1991, str. 518–529. Pekárek, M.: K problematice dualismu práva soukromého a veřejného, Právník 91, str. 794–7.

¹⁵K tomu Hrušáková, M.: op.cit., str. 7.

práva soukromého bylo z důvodňováno¹⁶ tím, že se v rodinném právu uplatňuje axiom svobody. V literatuře¹⁷ bylo však také vzhledem k „zářahům“ ze strany státu, vzhledem k tzv. „zveřejňování“ rodinného práva, rodinné právo umístřováno buď na pomezí práva veřejného a soukromého, nebo dokonce do práva veřejného.

Vznik oddělených kodexů, občanského zákoníku a zákona o rodině, byl ovlivněn zejména sovětskou právní úpravou a teorií samostatných právních odvětví. Genetická spjatost zákona o rodině s občanským zákoníkem však těmito ideologickými vlivy narušena zcela nebyla, což lze shledat přímo v zákoně o rodině, ve kterém je „subsidiarita“ občanského zákoníku (§ 104 ZŘ) a i odkaz na občanskoprávní úpravu majetkových vztahů mezi manžely (§ 105 ZŘ) přímo vysloven.

Je zajímavé sledovat nakolik osobní vztahy modifikují vztahy majetkové, zejména vztahy vlastnické, resp. spoluvlastnické. Uzavřením manželství se mění nejen osobní status muže a ženy, ale dochází i ke změnám jak ve sféře majetkových vztahů mezi manžely, tak i v celé rodině. Právní řád pak reflektuje tyto odrazy a vytváří speciální právní úpravu majetkových vztahů mezi manžely, která slouží především k vyloučení možnosti narušení osobních vztahů mezi manžely konkurencí individuálních zájmů manželů vyplývajících z jejich různých majetkových a výdělečných možností, a dále garantuje ochranu dobré víry třetích osob¹⁸. Právo zároveň preferuje manželství před faktickým soužitím muže a ženy, což se projevuje nejen v občanském a rodinném právu, ale i v jiných relativně samostatných subsystémech jak soukromého tak veřejného práva v podobě preference majetkových nároků manželů. Koncepce zařazení regulace majetkových vztahů mezi manžely do dvou relativně samostatných kodexů – občanského zákoníku a zákona o rodině – z důvodu existence celé řady institutů manželského majetkového práva, byla v literatuře mnohokrát kritizována.

Byl uveřejněn názor¹⁹, že určité řešení problematiky majetkových vztahů mezi manžely lze spatřovat v zachování obou kodexů – občanského i rodinného, z důvodů teoretických i praktických, a v přijetí nové koncepce zákona o rodině, který by s ohledem na specifika upravovaných vztahů, včetně použité metody právní regulace, obsahoval alespoň rámcovou úpravu majetkových vztahů mezi manžely, především v těch souvislostech, kde se projevují specifika těchto vztahů.

Pro nikoli radikální, avšak nezbytnou novelizaci zákona o rodině, která by neztížila pozdější zařazení těžiště rodinného práva jako práva soukromého do nového občanského zákoníku, se vyslovila vědecká konference „Kodifikace rodinného práva“²⁰.

¹⁶Srov. Fiala, J., Švestka, J.: op.cit.

¹⁷V podrobnostech Müller, W.: Zur Duskussion um die systematische Einordnung des Familienrechts, Teil I, Rabels Zeitschrift, 1973.

¹⁸Čížková, V.: Právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů upravovaných československým občanským právem, Acta universitatis Carolinae, Iuridica, Praha IV/1968, str. 53.

¹⁹Hrušáková, M., Fiala, J.: op.cit., str. 138.

²⁰Konference uspořádaná Katedrou občanského práva pražské Právníké fakulty Univerzity Karlovy se konala ve dnech 17. a 18. 5. 1994, v podrobnostech Macková, A.: „Kodifikace rodinného práva“, Zpráva z vědecké konference, Právní praxe, 8/1994.

Co se týče majetkových vztahů mezi manžely, Konference dospěla k závěru, že je žádoucí, aby právní úprava majetkových vztahů mezi manžely byla uvedena v soulad s principy obsaženými v občanském zákoníku, tedy zejm. s principem autonomie vůle, smluvní svobody.

Na stránkách odborné literatury²¹ bylo poukázáno na skutečnost, že nikoli pouze zařazení právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely – jednotlivých institutů – do právního řádu, ale již samotné přijetí jak zákona o právu rodinném, tak zákona o rodině, a traktování rodinného práva jako samostatného a nezávislého právního odvětví, přispělo k nežádoucí dezintegraci celkového systému soukromoprávního řádu a i v právní praxi vedlo k některým aplikačním a interpretačním obtížím. Jako řešení, s kterým lze souhlasit, bylo autorem navrhováno provést zásadní reformu samotného obecného základu soukromého práva, tj. občanského práva, a tím zákonitě i jeho legislativního pilíře – občanského zákoníku jako základního a klíčově integrujícího legislativního pilíře občanského práva, které by upravovalo všechny společenské majetkové a osobní vztahy založené na zásadě právní rovnosti jejich subjektů²². Na podporu výše uvedeného lze dále uvést, že okolnost²³, že většina fyzických osob vstupuje do soukromoprávních vztahů jako členové rodiny, přesvědčivě neodůvodňuje úpravu této problematiky zvláštním zákonem, nýbrž mluví pro úpravu rodinného práva v obecných souvislostech.

* * *

Stěžejním, nikoli však zastřešujícím institutem manželského majetkového práva je v občanském zákoníku upravený institut legálního systému majetkových vztahů mezi manžely – institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů, pro který v době jeho vzniku byla charakteristická přísná kogentnost, a v průběhu let jistá „stabilita“, která sice garantovala určitou míru právní jistoty, ale na druhou stranu neumožňovala manželům uspořádání majetkových otázek podle jejich individuálních potřeb a zájmů. Změny ve společnosti vyústily k dílčím legislativním zásahům také do institutu bezpodílového spoluvlastnictví manželů, jejichž výsledkem je určitá míra dispozitivnosti, respektování možnosti podnikání občanů a otázky s tím spojené, vyšší míra ochrany zájmů třetích osob, slabšího partnera. S ohledem na výše z důrazněný význam majetkových vztahů mezi manžely lze konstatovat, že problematice manželského majetkového práva, zejména historicky překonaného institutu bezpo-

²¹Švestka, J.: Úvaha nad novelou občanského zákoníku, *Právo a zákonnost*, 3/1992, str.161. K tomu také Kanda, A.: Úvaha o nové koncepci soukromého práva, *Právník*, 12/1993, také Kanda, A.: Úvaha nad koncepcí legislativních prací v oblasti soukromého práva, *Právní praxe*, 6/1994. Nová systematika občanského zákoníku: Obecná část, Rodinné právo, Věcná práva, Dědické právo, Závazkové právo, Závěrečná a přechodná ustanovení.

²²Švestka, J.: op.cit., str.138–9.

²³Zoulík, F.: Problematika rekodifikace soukromého práva v České republice, *Bulletin advokacie* 10/1994, str. 15.

dílového spoluvlastnictví manželů, by měla být věnována odpovídající pozornost, zvláště v rámci úvah de lege ferenda.

*

S U M M A R Y

*Conjugal property law Reflections DE
LEGE FERENDA*

The subject matter of the article is a reflection on two partial problems of development of the law code influenced by social and economic changes. It is about problems of law systems of property relations between husband and wife and also about the question of ranking the law regulation of this relations into a homogenous law code.

The regulation of the conjugal property law is contained in the Civil Code (Act Nr. 40/1964). The most important institute of the conjugal property law is the institute of legal systems of property relations between husband and wife – the institute of shareless joint ownership of husband and wife. It has not been essentially influenced by contemporary legislation. The result of the supplementary bill of the Civil Code (Act Nr. 509/1991) is a certain extent of disposal, respect for the possibility of citizens being in business and questions concerted, larger extent of protection of interests of the third persons and weaker partners. The idea of the changes of the conjugal property law should be the passage from all-purpose law regulation of property relations between husband and wife to institutes respecting individual needs and interests of husband and wife in wedlock.